

14. Повторева С.М. Принцип деструкції М. Хайдеггера і деконструкція постструктуралізму / С.М. Повторева // Вісник НУЛП: Філософські науки. – 2010. – № 661.– С.59–65.
15. Рудинеско Е. Філософи в обіймах бурі [пер. з фр. О.А. Юдіна]. – К.: Ника-Центр, 2007. – 208 с.
16. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / Мишель Фуко [пер. с фр. В.П. Визгин, Н.С. Автономова]. – СПб.: А-сад, 1994. – 406 с.
17. Чуйко В.Л. Когнітивізм як об'єкт когнітології: монографія / В.Л. Чуйко. – Ніжин: Вид-во “Міланік”, 2007. – 148 с.
18. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер [пер. з нем. В.В. Биbihин]. – Харьков: Фолио, 2003. – 503 с.

УДК 130.2:7.01](4) (09)

Наталія Саноцька

Національний університет “Львівська політехніка”

ФІЛОСОФІЯ ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМУ ПРО ФЕНОМЕН ТВОРЧОСТІ

© Саноцька Наталія, 2012

На основі історико-філософського аналізу ключових положень про справжнє існування людини, висунутих у філософії екзистенціалізму, відтворено цілісну картину формування поглядів цього філософського напрямку щодо феномену творчості. Розкрито зміст феномену творчості як іманентно-духовного виміру людського буття, виявлено його світоглядні детермінанти прояву та значення у становленні, самоздійсненні й самоствердженні особи. Встановлено, що особливість осмислення творчості пов'язується із найважливішими аспектами людського самовизначення, особистісним пошуком та конституюванням власного Я, а також пошуком моделей взаємовідносин зі світом. Творчість є способом самоствердження людини всупереч зовнішній детермінації та постійного подолання власної обмеженості.

Ключові слова: творчість, буття, суще, екзистенція, бунт.

Nataliya Sanotska. Existential philosophy on the phenomenon of creativity.

The holistic picture of formation of views of this school of thought as to the creative phenomenon has been reproduced on the basis of historical and philosophic analysis of the key notions on the real human existence, represented in the existential philosophy. The content of the phenomenon of creativity as immanent spiritual dimension of human existence has been revealed; its vision determinants of manifestation and meaning in the achievement, self-actualization and self-affirmation of a person have been manifested. It has been determined that the peculiarity of comprehension of the creativity is connected with the most important aspects of human self-determination, personal search and affirmation of the self, as well as with the search for models of relationships with the world. The creativity demands the self-affirmation from a person notwithstanding the outer determination and constant overcoming of the own narrow-mindedness.

Key words: creativity, Being, the existent, existence, rebellion.

Українська філософія сьогодні шукає нові форми екзистенційного осягнення людського буття, його автентичності, морально-гуманістичних вимірів особистості, що живе в умовах глобалізації. Світоглядні орієнтири сучасного людства засвідчують імперативи квалості, занепаду, розчарування та незадоволення цінностями масового суспільства. Воно дивиться у майбутнє без оптимізму, оскільки вважається, що творчі ресурси людини давно вичерпані, а процеси соціальної

трансформації часто сприймаються як втрата чи руйнування основ людського буття та перспектив духовності. Запропоновані екзистенціалістами нові шляхи знаходження власної автентичності, зокрема ідеї свободи як екзистенційного вибору, екзистенції як сукупності можливостей, творчості як унікальної можливості ствердження особливого людського статусу залишаються актуальними для сучасної доби. Вони потребують нового осмислення та інтерпретації з метою виявлення незадіяних творчих ресурсів людини. Адже творчість стосується не лише виміру людської діяльності, а й цілісного буття людини та перспектив людства загалом.

Феномен творчості став останнім часом предметом жвавих наукових зацікавлень, що спричинило появу низки публікацій та наукових розвідок. Спектр праць, які висвітлюють тему творчості, доволі різноманітний, і представлений українськими, російськими, польськими, американськими дослідниками та науковцями багатьох інших країн [1–3, 9–11, 16, 20, 23]. Достатньо помітною є тенденція бачити під творчістю естетичний феномен [18], атрибутивну характеристику людської діяльності [17; 19], робляться спроби раціонально осмислити творчий процес, внаслідок чого виокремлюються певні його етапи [7; 23], досліджується вплив творчої діяльності на суспільний поступ [8; 9], аналізуються психологічні аспекти творчого процесу [12; 22], розробляються методики педагогіки творчості [6; 24].

Однак бачиться необхідним спрямовувати дослідницьку інтенцію так, щоб під творчістю побачити саму сутність буття людини, що може стати основним інструментом розуміння взаємозв'язку світобудови і людини через призму її творчої активності. Така методологічна стратегія коріниться у світоглядних положеннях представників філософії екзистенціалізму, які стверджували, що носієм творчості є особистість, яка розуміється як екзистенція, що творить сама себе через внутрішній вибір і в такий спосіб віднаходить справжнє існування.

Мета роботи – розкрити зміст феномену творчості як іманентно-духовного виміру людського буття, виявивши його світоглядні детермінанти прояву та значення у становленні, самоздійсненні й самоствердженні особи, проаналізувавши основні світоглядні положення і теоретико-методологічні надбання філософів-екзистенціалістів.

Плідні ідеї в історії теоретичної думки, що охоплює дослідження різних аспектів творчості, залишили видатні представники французького екзистенціалізму – Ж.-П. Сартр та А. Камю. Симптоматичним є те, що творчість досліджується ними не автономно, а у зв'язку з проблемою становища людини, її світовідчуття, глибинних переживань смисложиттєвих ситуацій, вимірів її свободи тощо. Творчість трактується як явище, яке присутнє у різних формах і рівнях людського буття.

Філософи-екзистенціалісти розглядають людину як конечну істоту, що постійно перебуває у проблематичних і навіть абсурдних ситуаціях. Екзистенція – це можливість, а не сутність, не щось дане від природи як визначене і стале. Людина є тим, чим вона вирішила бути. Її існування в сенсі самотворення дане як можливість і вихід за власні межі – ризик, рішучість, стрибок вперед.

Центром філософських міркувань Жан-Поля Сартра постає творча особа, субстанційна сутність якої характеризується глибинними динамічними, постійно змінними іманентними процесами, відсутністю наперед визначеності та сталості. Це зумовлюється тим, що у світі існує не лише гармонійне, впорядковуюче начало, сфера чистих сутностей, а також і стихійна, ірраціональна основа, що робить все найочевидніше лише можливістю, випадковістю, проектом. Це начало не може належати до буття, оскільки воно належить до того, чого ще немає. Цю можливість, яка криється за актуальним буттям, Ж.-П. Сартр називає Ніщо. Саме воно втілює мінливий, непередбачуваний, хаотичний полюс існування. Ніщо є прихованою, раціонально неосяжною основою буття та існує не у формі речі, а у формі можливості. Ця можливість існування Ніщо породжує у людині невпевненість у світі, відсутність стабільного становища у ньому. Людина вільна і розумна “передчуває” Ніщо і бачить у ньому загрозову, сліпу силу, проте до кінця не може пізнати його суті. Ніщо володарює над суб'єктом, несподівано відкриваючи перед ним зовсім нові сутності, відношення, інтерпретації. “Ніщо не знаходять, не розкривають тим способом, яким можна знайти і розкрити буття. Ніщо завжди знаходиться в іншому місці... Ніщо ставить під питання буття завдяки буттю, тобто є свідомістю або для-себе... Людська реальність, що є буттям як воно є у своєму бутті і для свого буття, є єдиною основою Ніщо в глибині буття” [13, с. 111].

Отже, людина має особливий статус, оскільки існує не лише у бутті, а і у Ніщо, яке також визначає її суть. Існування людини є постійним балансуванням між буттям і ніщо. Тому Ж.-П. Сартр виокремлює дві основні властивості людського буття: по-перше, відсутність фіксованої сутності, по-друге, пріоритет свободи над необхідністю і ніщо над буттям, що зумовлює творчий характер людського існування, відсутність певної стійкої його форми.

Перебування між буттям і ніщо, відсутність визначеної сутності спонукає людину до пошуків сенсу буття, прагнення до самопізнання, намагання постійно проектувати власне існування. Так, філософ визначає людське буття, враховуючи концепцію свободи.

За Сартром, свобода не визначається можливістю людини діяти відповідно до того, якою вона є у цей момент, адже сама її свобода – це вибір власного буття; людина є такою, якою вона себе обирає. Теперішнє не знаходиться у закономірному зв'язку з минулим, а минуле – з теперішнім. Свобода покладає незалежність по відношенню до минулого, постулюючи його заперечення, розрив з ним. Людське існування ніби завжди зависає між минулим, якого вже немає, та майбутнім, якого ще немає, тому його супроводжує відчуття минулості, відсутності та нездійсненності. “Я приречений назавжди існувати поза своєю сутністю, поза рушійними силами і мотивами моєї дії; я приречений бути свободним. Це означає, що неможливо знайти інших меж моєї свободі, окрім як її власних, чи, якщо хочете, ми не свободні перестати бути свободними... Ми бачили, що для людської реальності бути – це означає вибирати себе; нічого не приходить до неї ззовні, ні з середини” [13, с. 451–452].

Слід зауважити, що саме свобода у Сартра виступає як єдине обґрунтування людського існування. Філософ вважає, що людина вільна, тому що вона ніколи не є статичною, наперед визначеною буттям, а знаходиться відокремлено від нього. Сутність людини – не якийсь ідеальний образ – прототип, що має „вічні”, „незмінні” людські чи антропологічні якості. Людина сама визначає себе, хоче бути саме такою, а не іншою. Людина прагне до своєї індивідуальної мети, вона творить себе, обирає свій шлях у житті. Справжнє існування – це автентичний вибір самого себе, коли людина, обираючи свою сутність, самореалізує себе і творчо самовизначається. Несправжнє існування – це існування у вигляді самообману, коли людина хоче стати то однією, то іншою, але так і не реалізує свою справжню суть.

У екзистенційному аспекті ідея свободи актуалізує вектор, що визначає загальну скерованість існування людини – вектор звільнення, що найбільшою мірою виявляється у свободі дії, свободі творчості: людина тут насамперед прагне здолати певне обмеження, вийти за межі пізнаного і освоєного нею, створити щось принципово нове, що змінило б ситуацію, навколишню дійсність, умови її існування. Так, варто наголосити, що людина свободна саме у процесі творчого самоздійснення, коли кожного разу свобода зіштовхується з чимось новим, непередбачуваним, яке вона мусить долати, щоб не застигнути у незворушному бутті речей.

За Ж.-П. Сартром, найнеобхіднішою умовою усілякої творчості є свободність свідомості стосовно будь-якої реальності, й ця свобода повинна визначатися її “буттям-у-світі”, яке полягає одночасно і в конституванні світу, і у його ж зверненні у небуття. Конкретна життєва ситуація свідомості у світі має бути єдиною мотивацією для творення чогось нового.

Отже, Сартр у своєму трактуванні свободи виходить з того, що свідомість є занурена у ніщо. У зовнішньому світі речей ніщо виступає як недостатність чи нестача, або як щілина чи отвір. У такий спосіб філософ обґрунтовує онтологічність, об'єктивність і самодостатність виявленої ним сфери ніщо. Це веде до визнання її абсолютності, роблячи сферу ніщо визначальною характеристикою людського буття. Відповідно з цього впливає формулювання питання про те, що повинен існувати певний вимір буття, за допомогою якого ніщо привноситься у речі, і саме таким буттям є буття людини. Адже саме вона приносить у світ заперечення, сумнів, активність, творчість. Звідси свобода забезпечує можливість людині приносити у світ ніщо. Людська свобода постає перманентною константою людського буття, вона одвічно притаманна людському існуванню. Своєю чергою, свобода тісно пов'язана з вибором. Так, людина вільна у тому розумінні, що має можливість постійно проектувати власне буття, обирати між можливими альтернативами тощо. “Для екзистенціаліста людина тому не піддається визначенню, що початково нічого собою не являє. Людиною вона стає лише згодом, причому такою людиною, якою вона сама себе зробить ... Людина – це насамперед проект, який переживається суб'єктивно...” [15, с. 349].

Для людини існувати, як зазначає Ж.-П. Сартр, – означає свobodно здійснювати вибір, вдосконалювати власні особистісні якості та формувати субстанційну сутність. Істинне існування притаманне тільки тій людині, стверджує Сартр, котра свobodно вибирає і стає творінням власного вибору. Якщо людина хоче існувати, вона повинна весь час перебувати у стані перманентного вибору, тому що життя людини є постійне перевершення того, що вже є, і це досягається лише завдяки свobodному виборові. Адже саме свobodний вибір своєї долі, свого майбутнього, кожного окремого вчинку та дії і створює, формує особистість. Отже, творчість, для Сартра, є можливість людини проектувати, обирати.

Проте необхідно наголосити, що проблема проекту і вибору пов'язана з проблемою відповідальності. Розуміючи відповідальність як усвідомлення творчих можливостей людського Я, яке є безпосереднім і безсумнівним творцем подій і фактів, Сартр дає виключно широке тлумачення цього поняття, яке, однак, не виходить за межі суб'єктивних відчуттів окремої особи.

Непересічні світоглядно-філософські рефлексії щодо тлумачення творчості отримують своє вираження у філософській спадщині ще одного французького екзистенціаліста – Альбера Камю. Він намагається показати фундаментальну невідповідність людської свobodи і світової необхідності, що породжує почуття самотності у чужому для людини світі. Цей розрив між людиною та світом, несправедливістю життя та необхідністю жити породжує відчуття абсурду. Саме слово *absurdus* – буквально – “від глухого”, тобто певна невідповідність між тим, що людина говорить і як саме вона говорить. Абсурд у такий спосіб є дисгармонією, принциповою несумісністю структури людського і світового буття, неможливістю для людини віднайти своє місце у світі. За Камю, абсурд коріниться не у світі, а власне у самій людині. Щоб зрозуміти світ, людина зводить його до певної єдності, єдиного принципу, і саме у цьому виявляється найістотніший імпульс людської драми. Прагнення людини до абсолюту завжди залишається нездійсненою мрією, оскільки все її знання зводиться лише до констатації існування навколишнього світу.

Погляди А. Камю розвиваються за умов втрати віри у Бога, а людське існування розуміється як таке, що має кінець в абсолютному сенсі. За таких умов сенс людського життя радикально змінюється, оскільки провідною ціннісною домінантою стає повнота переживання буття. З яким розумом, з розумінням своєї участі та причетності до буттєвих виявів, людина повинна нести тягар життя, водночас не примиряючись із ним. Бунт – це шлях героїчної особистості, котра через самовіддачу, повноту існування, творчість вибирає свій власний проект всупереч абсурду.

У “Міфі про Сізіфа” А. Камю детально розглядає проблему абсурдної творчості. Ця проблема у світоглядних рефлексіях французького філософа має особливе значення. Жити в абсурдному світі без віри і надії, без життєвих перспектив не лише важко, а й майже неможливо. І якщо людина не зможе знайти чогось, що б компенсувало тягар абсурдного життя, тоді єдиним виходом буде самогубство. На думку А. Камю, саме творчість є “найефективнішою школою терпіння і ясності. Вона є блискучим свідченням єдиної гідності людини: зятятого бунту проти своєї участі, наполегливості в безплідних зусиллях” [5, с. 297]. Адже лише у творчості людина має можливість привносити в абсурдний світ дещо визначене власною свobodою волі, хоча б у формі вигаданого світу: “Творити – означає надавати форму своїй долі” [5, с. 296]. Так, приречений Сізіф кидає виклик долі, протиставляючи їй свою волю. Камю вважає, що людина, котра самовдосконалюється, виступає проти своєї долі, не мириться з об'єктивними і суб'єктивними умовами свого існування, є творчою особистістю. Справді, людина не повинна боятися абсурду, не повинна прагнути його позбутися, оскільки це неможливо, – їй варто діяти і жити так, щоб відчувати себе щасливою у цьому абсурдному світі.

Творчість – це унікальна можливість людини в абсурдному світі підтримувати свій особливий людський статус. Вона дає змогу людині фіксувати свої переживання. “Творити – означає жити двічі” [5, с. 254]. Творчість для абсурдної людини – це випробування для самої себе, фіксація того, що вона відчуває. Абсурд може несподівано відкрити для людини нові можливості, уможливує здобути певні світоглядні орієнтири. Проте підступність абсурду полягає у тому, що це оманлива новизна, і неодмінно настане час, коли творчий порив зміниться на важку рутину. Причому, чим

змістовніше життя, тим важчий досвід переживання абсурду. Однак, А. Камю стверджує, що світ все рівно постає ворожим людині, як би їй не доводилося пристосовуватися до нього.

Отже, творчість постає як своєрідний бунт проти абсурдного світу, проти кінечності, смертності, недоскональності, безсенсовності людського буття. Екстатична енергія такого бунту, за А. Камю, може об'єднати людей, створити ілюзію подолання самотності тощо. Однак, як тільки людина виходить за межі "знайомого" світу, то розуміє, що жодних законів не існує і немає нічого спільного між нею та іншими людьми. Об'єднати людей може лише руйнування світу, а створення, творчість завжди залишає людину наодинці з її внутрішньою сутністю, її суб'єктивністю, її екзистенцією.

На основі проаналізованих поглядів чільних представників екзистенціалізму щодо пошуку автентичності людського існування, цілком слушно можна вважати, що згадані мислителі, розглядаючи людину як екзистенційну можливість, обґрунтовують її сутність на самопроєктуванні і самотворчості. Отже, сенс творчості полягає у тому, щоб у глибинах власного духу знайти те абсолютне опертя, яке дасть змогу долати муку власної неспроможності і слідувати вибраному шляху всупереч усім перешкодам, щоб виконати високе призначення – бути людиною.

1. Акоюн К.З. *Феномен творчества: историко-лингвистический аспект* / К.З. Акоюн // *Философские науки*. – М.: Гуманитарий, 2006. – №4 – С.114–128.
2. Білова Г.О. *Несвідоме як джерело творчої діяльності: автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.04.* / Г. О. Білова. – Харків: Харк. держ. ун-т, 1997. – 23 с.
3. Гузенко В.О. *Феномен творчості. Соціально-філософський аналіз: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03.* / В. О. Гузенко. – Дніпропетровськ, 1997. – 17 с.
4. Камю А. *Бунтующий человек* / А. Камю [пер. с фр.; общ. ред., сост. предисл. и примеч. А. Руткевича]. – М.: Терра-Книжный клуб; Республика, 1999. – 75 с.
5. Камю А. *Миф о Сизифе // Сумерки богов*. – М.: Изд-во политической литературы, 1990. – С.222–318.
6. Клименко В.В., Кочерга О.В. *Перші кроки у творчість* / В.В. Клименко, О.В. Кочерга. – К.: Київ. міжрегіон. ін-т удоскон. вчителів ім. Б. Грінченка, 1999. – 96 с.
7. *Креативність і творчість: Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. – Серія "Соціологія. Психологія. Педагогіка". – Темат. вип. №1 / [відп. ред. І.П. Маноха]. – К.: Гнозис, 2009. – 426 с.
8. Лазоренко О.О. *Творчі сили людини та суспільства (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.11.* / О.О. Лазоренко. – К., 1994. – 16 с.
9. Николко В.Н. *Новаціонная природа творчества (синергетический аспект): автореф. дис. ... докт. филос. наук* / В.Н. Николко. – Свердловск, 1991. – 42 с.
10. Новіков Б.В. *Творчість як спосіб здійснення гуманізму: монографія* / Б.В. Новіков. – К.: ПАРАПАН, 2005. – 332 с.
11. Пронкин Д. Д., Пронкина С.В. *Одиссея творчества: к бытийности сущего через осуществление бытия* / Д. Д. Пронкин, С.В. Пронкина. – СПб.: Алтейя, 2005. – 229 с.
12. Роменець В.А. *Психологія творчості* / В.А. Роменець. – К.: Либідь, 2001. – 288 с.
13. Сартр Ж.-П. *Бытие и Ничто. Опыт феноменологической онтологии* / Ж.-П. Сартр [пер. с фр. В.И. Колядко]. – М.: Республика, 2000. – 639 с.
14. Сартр Ж.-П. *Воображаемое. Феноменологическая психология воображения* / Ж.-П. Сартр [пер. с фр. М. Бекетова]. – СПб.: Наука, 2002. – 319 с.
15. Сартр Ж.-П. *Екзистенціалізм – это гуманізм // Сумерки богов*. – М.: Изд-во политической литературы, 1990. – С. 346–381.
16. Соколова Н. А. *Возможно ли творчество в постсовременную эпоху* / Н.А. Соколова // *Стратегии взаимодействия философии, культурологии и общественных коммуникаций*. – СПб.: РХГИ, 2003. – С. 250–257.
17. Тарасенко Н.Ф. *Природа, технология, культура (философско-мировоззренческий анализ)* / Н.Ф. Тарасенко. – К.: Наук. думка, 1985. – 255 с.
18. *Художественное творчество: Вопросы комплексного изучения*. – Л.: Наука, 1986. – 323 с.
19. Яценко Л.В. *Природа творческой деятельности. Философско-методологический анализ: автореф. дис. ... докт. филос. наук: 09.00.01.* / Л.В. Яценко. – М.: Моск. гос. пед. ин-т., 1987. – 32 с.
20. *Encyclopedia of Creativity* / Mark A. Runco, Steven R. Pritzker. – Vol.1. – San Diego, CA [etc.]: Academic Press, 1999. – 793 p.
21. Góralski, A. *Teoria twórczosci* / Andrzej Góralski. – Warszawa, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, 2003. – 211 s.
22. Nęcka, E. *Psychologia twórczości* / Edward Nęcka. – Gdansk, Wydawnictwo psychologiczne, 2005. – 251 s.
23. *Nowe teorie twórczosci* / [pod redakcją Krzysztofa J. Szmidta]. – Krakow, Impuls, 2005. – 246 s.
24. Sternberg, R. J. *Handbook of Creativity* / Robert J. Sternberg. – New York, Cambridge University Press, 1999. – 461 p.